

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Вихор Микола Васильович

к. е. н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

м. Біла Церква, Україна

Досліджені основні тенденції розвитку фермерського підприємництва в Україні. Визначено, що фермерське підприємництво є важливою складовою розвитку аграрної сфери держави. Зазначено, що потенційним джерелом фермерства є особисті селянські господарства. Окреслені перспективи розвитку фермерства в Україні та значення державної підтримки цього процесу.

Ключові слова: аграрне підприємництво, фермерство, особисті селянські господарства, тенденції, перспективи розвитку.

Серед важливих і актуальних проблем, які потребують вирішення у системі аграрних відносин України є розвиток аграрного підприємництва. Очевидними очікуваними ефектами від цього є поява нових робочих місць та збільшення кількості зайнятих, що може призупинити депопуляцію сільських територій, забезпечити отримання сільськими жителями доходів, які співставні з доходами в інших видах економічної діяльності. Аграрне підприємництво, особливо мале, є джерелом забезпечення більшістю продуктів харчування для сільського населення.

Сучасна аграрна галузь України представлена широким спектром господарюючих суб'єктів різних організаційно-правових форм, розмірів, масштабів діяльності. Перспективними, з точки зору розвитку фермерського підприємництва, є фермерські та особисті селянські господарства.

Особисті селянські господарства, як потенційне джерело розвитку фермерства є найбільшою за кількістю групою господарюючих суб'єктів у

сільській місцевості. Згідно із Законом України «Про особисте селянське господарство» - це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [1].

Ця діяльність в Україні не вважається підприємницькою, але члени особистих селянських господарств, відповідно до Закону, належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною. Крім того, на добровільних засадах вони можуть брати участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, що надає право на пенсійне забезпечення у майбутньому.

За даними Державної служби статистики станом на 1 січня 2020 року в Україні нараховувалося 3970 тис. особистих селянських господарств із земельною площею 6133 тис. га. Із цієї площі для ведення особистого селянського господарства використовувалося 2512 тис. га землі, для ведення товарного господарства – 2780 тис. га [2]. На одне особисте селянське господарство припадало, відповідно, 1,33 га землі сільськогосподарського призначення.

Таким чином, особисті селянські господарства сприяють вирішенню проблеми продовольчого забезпечення населення, зайнятості тих, хто проживає у сільській місцевості та їх соціального і, у значній мірі, матеріального забезпечення.

Очевидно, що особисті селянські господарства, за умови ефективної державної політики у цій сфері, є потенційним джерелом перетворення їх у сімейні ферми з відповідним економічним та соціально-правовим статусом. Законодавство передбачає можливість офіційної реєстрації сімейного фермерського господарства, що, як зазначають фахівці, дає можливість доступу

до державних програм підтримки, кредитів, ринків збуту продукції і значно полегшує їх функціонування в соціально-економічній системі держави. Іншою поширеною формою сільського підприємництва є, власне, фермерські господарства. Законом України «Про фермерське господарство» визначено, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства [3].

За даними ООН у 2021 році фермерські господарства у світі виробляли більше 85% обсягів агропромислової продукції, тоді як в Україні цей показник ледве досяг 10% ВВП, впавши на 4% в порівнянні з 2020. Однією із причин цього є орієнтир українського агропромислового комплексу на великі холдинги, які, відстоюючи свій економічний інтерес, формують державну податкову та законодавчу політику України. [4]. Це, з одного боку, свідчить про важливу роль фермерських господарств у аграрному секторі економіки, а з іншого – окреслює коло тих проблем, які супроводжують розвиток фермерства в Україні.

Таблиця 1

Розвиток фермерських господарств в Україні

Показники	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Кількість фермерських господарств, од.	34778	38428	42445	41524	32303	31851
Площа с-г угідь, тис. га.	786,4	2157,6	3661,2	4290,8	4343,7	4818,0
Припадає с-г угідь на одне господарство, га.	22,6	56,1	86,3	103,3	134,5	151,3
Загальна кількість зайнятих у фермерських господарствах, тис. чол.	57,7	71,5	133,5	98,4	93,7	83,1
Зайнятих з розрахунку на одне господарство, чол.	1,66	1,86	3,15	2,37	2,90	2,61
Фермерських господарств на 1 сільське поселення, шт.	1,28	1,34	1,49	1,46	1,14	1,12

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [3].

Інтенсивний розвиток фермерських господарств в Україні розпочався після прийняття у 1991 році Закону України «Про селянське (фермерське) господарство». Якщо на початок 1992 року їх нараховувалося 2098 одиниць, то у 1995 році їх кількість зростає до 34778 одиниць (табл. 1).

Найбільша кількість фермерських господарств в Україні, понад 43,4 тис. одиниць, була у 2007 році, після чого спостерігалася тенденція до їх поступового зменшення. Станом на 2020 рік в Україні нараховувалося вже 31851 фермерське господарство, що на 26,6% менше у порівнянні із 2007 роком. В обробітку у них перебувало 4818 тис. га сільськогосподарських угідь, або 11,7% від їх площі в Україні. Для порівняння, що у сусідній Польщі у 2020 році їх нараховувалося близько 1,3 млн., а у співмірній за територією з Україною Франції – понад 600 тисяч. Фермери у Європі обробляють близько 80-85% сільськогосподарських угідь.

Приведені порівняння із європейськими показниками свідчать про те, що фермерство не стало для нашої держави пріоритетною формою організації аграрного виробництва. Це є великою проблемою, оскільки, як стверджують соціологи, така форма господарювання – це не лише і не стільки економічний фактор, скільки спосіб життя, мислення, і самобутності нашого народу, відродження споконвічних традицій українців, мови й культури.

У розвитку вітчизняного фермерства спостерігається тенденція до концентрації сільськогосподарських угідь, які використовуються фермерськими господарствами. Так у 2020 році фермерські господарства обробляли 4818 тис. га угідь, що у 2,2 разів перевищує показник 2000 року. У 2020 році на одне фермерське господарство припадало, в середньому 151,3 га сільськогосподарських угідь, тоді як у 2000 році – 56,1 га, а у 1995 році - 22,6 га.

Цікавою, з позиції розвитку сільських територій, є динаміка показника кількості зайнятих, як в цілому у фермерських господарствах, так і з розрахунку на одне фермерське господарство. Найбільша кількість зайнятих у фермерських господарствах – 133,5 тис. чоловік спостерігалася у 2005 році, після чого відбувалося поступове їх зменшення до рівня 83,1 тис. чоловік у

2020 році. Відповідно, в одному фермерському господарстві у 2005 році було зайнято 3,15 чоловік, а у 2020 році – 2,61 чоловік (див. табл.1). Це свідчить про те, що потенційна кількість робочих місць, які можуть сформувати фермерські господарства є не достатньою для того, щоб зберегти критичну масу народонаселення і сповільнити його відтік із сільської місцевості.

Іншим підтвердженням цього висновку є тенденція до скорочення кількості фермерських господарств з розрахунку на один сільський населений пункт. Якщо у 2005 році цей показник становив, в середньому, 1,5 господарства, то у 2020 році – 1,12 господарства. Це важливо із тих позицій, що фермерські господарства є найближчими до сільського соціуму і від їх кількості у тому чи іншому населеному пункті багато в чому залежить стан розвитку поселенської мережі, соціальної інфраструктури та інше.

Зауважимо, що фермерським господарствам і, тим більше, сімейним фермам важко конкурувати на аграрному ринку з іншими сільськогосподарськими підприємствами. Вони об'єктивно не можуть забезпечити конкурентоспроможну урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, економічну ефективність виробництва через обмежені інвестиційні і технологічні можливості. Їх призначення у системі сільського розвитку, більше, соціальне і саме через це вони потребують відповідної підтримки з боку держави та місцевих органів влади.

Саме із таких позицій розглядалася роль фермерських господарств у затвердженій Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки. Як зазначалося у даному документі, метою Концепції є надання підтримки фермерським господарствам, створення нових робочих місць на селі, диверсифікації діяльності фермерських господарств, створення передумов кредитування фермерських господарств за доступними кредитними ставками, збільшення рівня реальних доходів сільського населення від передачі в оренду сільськогосподарських угідь. Передбачалося, що реалізація Концепції дасть змогу перемістити фокус аграрної політики держави на підтримку фермерських

господарств та сільськогосподарської кооперації для створення середнього класу на селі [5].

Очевидно, що через певні об'єктивні і суб'єктивні причини, у повному обсязі досягти зазначених у Концепції цілей не вдалося, але сам факт її прийняття є свідченням розуміння державою ролі і місця фермерства у соціально-економічному розвитку села. Є сподівання, що після завершення військових дій і повернення до мирного життя підтримка і розвиток фермерства знову стане важливою складовою державної аграрної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про особисте селянське господарство. Закон України, № 742-IV від 15 травня 2003 року. URL: <https://zakon.Rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>.
2. Державна служба статистики України URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/osg/osg_reg/osg_reg_u/osg_reg_0119_u.html.
3. Про фермерське господарство. Закон України, № 973-IV від 19 червня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
4. Одарченко К. Мале фермерство в Україні, навіщо потрібно і як розвивати. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/497135_male_fermerstvo_u_kraini_navishcho.html.
5. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року, № 664-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80#Text>.